

Robert Jop
(Lublin)

Delimitacje Podolińca z Toporcem w XIII–XVIII wieku. Z dziejów kształtowania się granicy linearnej na Spiszu

Ponad 300 lat dziejów tzw. zastawu spiskiego, czyli istnienia w granicach historycznych Węgier enklaw, którymi władali kolejni monarchowie polscy, to oprócz złożonych relacji natury politycznej, społecznej czy gospodarczej, także 300 lat sąsiedztwa dwóch państw i różnych etnicznie społeczeństw. Oczywiście jest sprawą, że to nie 1412 r. był początkiem tego sąsiedztwa, ale szereg wydarzeń, które złożyły się na kontakty polsko-węgierskie w północnym Spiszu, datowane co najmniej na początek XIII stulecia. Relacje pomiędzy miastami wchodzącymi w skład „zastawu spiskiego” a ziemiami znajdującymi się we władaniu Węgier nie zawsze układały się pomyślnie, czego przykładem może być Podoliniec i Toporec, o których mowa będzie w dalszej części wywodu. Wpłynęły na to zarówno historyczne zaszłości z wieku XIII i XIV, jak i rozwój wydarzeń politycznych w stuleciach od XV do XVIII. Forma terytorialna „zastawu spiskiego” każe nam spojrzeć na wspomniane relacje jako na specyficzne dla pogranicza. Nie będzie więc przesadą stwierdzenie, że historia „zastawu spiskiego” to jednocześnie historia granicy polsko-węgierskiej i społeczeństw zamieszkujących po jej obydwu stronach.

Podoliniec (słow. *Podolínec*) to współcześnie niewielkie miasto na słowackim Spiszu znajdujące się na drodze między Starą Lubowlą (*Stará Lubovňa*) a Kieżmarkiem (*Kežmarok*). Początki osady sięgają XIII w. Przypuszcza się, że o Podolińcu po raz pierwszy wspomina dokument papieża Grzegorza IX z 1235 r. wystawiony przy okazji sporu toczącego się pomiędzy biskupem krakowskim a arcybiskupem Ostrzychomia o dziesięciny z kilku miejscowości położonych nad Popradem. Wymieniony w tym dyplomie kościół pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, ze względu na obecne patronium świątyni parafialnej, uznawany jest za podoliniecki, świadcząc o zaawansowanym stopniu rozwoju osady w tamtym czasie¹. Jednak nazwa Podoliniec (*Podolyn*), pomijając

¹ J. Beňko, *Osídlenie severného Slovenska*, Košice 1985, s. 144; idem, *K počiatkom a mest-*

sfałszowany przywilej Bolesława Wstydlwego z 1244 r.², pojawiła się w źródłach później, pierwszy raz w 1256 r. w dokumencie króla węgierskiego Beli IV dla możnego rodu Görgey³. Do początków XIV w. osada była to w węgierskich, to w polskich rękach. Najpóźniej od 1257 r. władała Podolińcem księżna Kinga, żona Bolesława Wstydlwego, zaś od 1280 r. należał do klasztoru klarysek w Starym Sączu⁴. W 1301 r. Podoliniec zaliczany był jeszcze do kasztelanii sądeckiej, ale wkrótce potem przeszedł całkowicie we władanie królów węgierskich⁵. W 1412 r. miasto stało się częścią tzw. zastawu spiskiego i do I rozbioru Polski administracyjnie należało do starostwa spiskiego⁶.

Druga z interesujących nas osad to Toporzec (słow. *Toporec*), wieś położona nad potokiem o tej samej nazwie wpadającym do Popradu, u podnóża południowych stoków Magury Spiskiej, na północny zachód od Podolińca. Toporzec został założony na terytorium nadanym rodowi Görgey przez Belę IV w 1260 r.⁷. Rozwinął się prawdopodobnie w ostatniej ćwierci XIII w. jako ich pierwsza osada w tej części Spiszu⁸. W średniowieczu stale pozostawał we władaniu tego rodu i zawsze w granicach królestwa węgierskiego.

Sąsiedztwo Podolińca z Toporcem było w ciągu kolejnych stuleci przyczyną sporów granicznych, które mając początek prawdopodobnie w późnym średnio-

skému vývoju Podolíńca, „Z minulosti Spiša”, R. 1, 1993, s. 17–26; M. Števík, *Vývoj hraníc Podolíńca do roku 1330*, [w:] *K dejinám Podolíńca a novovekého Spiša*, red. M. Števík, Stará Ľubovňa 2006, s. 161; T. M. Trajdos, *Przywileje Podolíńca, Starej Ľubovli i Gniazd w średniowieczu*, „Historické štúdie”, t. 46, 2010, s. 295.

² *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis* (dalej: *Supplementum*), ed. J. Bárδοςy, Leutschoviae 1802, nr 71; Kodeks dyplomatyczny Małopolski [dalej: KDMłp.], t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 425; *Codex diplomaticus et epistolaris slovaciae* (dalej: CDESI), ed. R. Marsina, Bratislava 1987, nr 148; J. Beňko, *Problém pravosti podolíneckej listiny z roku 1244*, „Slovenská archivistika”, t. 3, 1968, s. 327–328; R. Jop, *Dokument Bolesława Wstydlwego dla Podolíńca z 1244 r. Próba novej interpretacji*, „Spiš”, t. 6, 2012, s. 60–81.

³ *Supplementum*, nr 22; CDESI, t. 2, nr 550.

⁴ KDMłp., t. 2, nr 425, 487. W sprawie przynależności Podolíńca do tzw. dominium sądeckiego oraz jego nadania księżnej Kindze patrz ostatnio: J. Kurtyka, *Starostwo spiskie (1412–1769/1770)*, [w:] *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejínach Spiša*, red. R. Gładkiewicz, M. Homza, Levoča–Wrocław 2003, s. 495 i nast.; M. Števík, *Vývoj hraníc*, s. 164 i nast.; idem, *Kiedy i od kogo Kinga uzyskała Podoliniec z okolicami?*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, t. 4, 2009, s. 50–54. Dyskusję w tej sprawie streścił R. Grzesik, *Polsko-węgierska granica na Spiszu – dzieje historiograficznych zmagañ*, [w:] *Terra Scepusiensis...*, s. 341–351.

⁵ T. M. Trajdos, *Przywileje Podolíńca...*, s. 298.

⁶ J. Kurtyka, *Starostwo spiskie...*, s. 505 i nast.

⁷ CDESI, t. 2, nr 662.

⁸ Patrz rozbieżności w tej sprawie: S. Zachorowski, *Węgierskie i polskie osadnictwo na Spiszu do połowy XIV wieku*, Kraków 1909, s. 42; J. Beňko, *Osídlenie severného Spiša do polovice 14. storočia*, „Historické štúdie”, t. 16, 1970, s. 168 i nast.; idem, *Osídlenie severného Slovenska*, s. 168; M. Števík, *Vývoj hraníc...*, s. 166, przyp. 34; *Historia Scepusii*, t. 1, red. M. Homza, S. A. Sroka, Bratislava–Kraków 2009, s. 180–182.

wieczu, nasiliły się w drugiej połowie XVI w. i trwały do lat pięćdziesiątych XVIII stulecia⁹. Można przypuszczać, że między innymi były one powodem zleconego przez władze miejskie w XVII w. fałszerstwa dokumentu z 1244 r., przypisanego Bolesławowi Wstydliwemu jako wystawcy, w którym odnotowano korzystny dla Podolińca bieg granicy z Toporcem. Dokument ten ze względu na datę powstania był podstawowym źródłem wykorzystywanym przez polskich, słowackich i węgierskich historyków w badaniach nad stosunkami społeczno-politycznymi na pograniczu polsko-węgierskim w okresie wczesnego średniowiecza¹⁰. Jednak dla nas interesujący będzie nie tyle sam konflikt pomiędzy osadami, ale pozostała po nim dokumentacja oraz inne źródła opisujące przebieg ich wspólnej granicy. Na zachowany i wykorzystany materiał składają się: 1) dwa dokumenty (1256, 1260) z nadaniami króla Węgier Beli IV dla niemieckiego rodu Görgey, osiadłego nad Popradem w XIII w., którego członkowie sprawowali funkcję grafa spiskich Sasów¹¹; 2) delimitacja wsi należących do tej rodziny, wykonana przez komesa Wilhelma Drougheta w 1330 r.¹²; 3) protokół komisji granicznej polsko-węgierskiej z 1580 r. (tzw. Ruberianowska)¹³; 4) mapa z 1756 r., wykonana w związku z pracami kolejnej komisji bilateralnej (tzw. Barkocsyowska)¹⁴. Źródła te niosą ze sobą informacje ważne zarówno z punktu widzenia geografii historycznej, jak i archeologii prawnej. W pierwszym przypadku pozwalają prześledzić zmiany przebiegu granicy Podolińca z Toporcem oraz zmiany zachodzące w krajobrazie ją tworzącym, powstałe w wyniku postępów osadnictwa nad Popradem. Wydaje się, że w takiej mikroskali wyraźniej odbijają się procesy szersze. W drugim przypadku pokazują kontekst prawny i zwyczajowy związany ze sposobami stanowienia granic w średniowieczu. Istotą sprawy dla obydwu dyscyplin jest fakt wielokrotnego opisu tego samego terytorium, co w warunkach węgierskiej dyplomatyki było stosunkowo częste.

W XIII w. obszar, na którym rozwijały się interesujące nas osady, stanowił pogranicze polsko-węgierskie. Ścierały się tutaj wpływy obydwu państw zakończone ostatecznie w początkach XIV w. przyłączeniem północnego Spiszu do

⁹ J. Beňko, *Problém...*, s. 320–321; R. Jop, *Dokument...*, s. 74.

¹⁰ Edycje dokumentu m.in. w: *Supplementum*, nr 71; KDMłp., t. 2, nr 425, J. Beňko, *Problém...*, s. 327–328. W sprawie samego dokumentu: J. Beňko, *Problém...*, s. 314–329; R. Jop, *Dokument...*, s. 60–81. Przegląd badań związanych z wykorzystaniem dokumentu patrz: M. Homza, *Prehľad názorov na vznik stredovekej severnej hranice Uhorska na Spiši a historických prác na tému vzájomných vzťahov Spiša a Malopoľska v najstaršom období*, [w:] *Študie z dejín stredovekého Spiša*, red. M. Homza, S. A. Sroka, Kraków 1998, s. 19–61.

¹¹ CDESI, t. 2, nr 550 – dokument z 1256 r., nr 662 – dokument z 1260 r.

¹² Štátny archív v Levoči, pobočka Stará Ľubovňa (dalej: ŠAL SL). Fond: *Magistrát mesta Podolínec* [dalej: MMP], nr 124.

¹³ ŠAL SL, MMP, nr 91, *List Jana Rubera z Pixendorfu a kópia mandátov ohľadom komisárov oboch kráľovstiev a ich správ o hranicach mestečiek na Spiši 1580*, s. 62–68, sama delimitacja s. 64–67.

¹⁴ ŠAL SL. Fond: *Mapy a plány*, č. 1, *Territorium Podolinense 1756 r.*

Węgier. Granica pomiędzy Podolińcem a ziemią Görgeyów miała więc znaczenie szczególne, nie tylko rozdzielała terytoria dwóch właścicieli, ale była także granicą zasięgu wpływów polskich, z jednej strony, i węgierskich, z drugiej. Ścisłej rzecz biorąc, przed najazdem tatarskim z 1241 r., który istotnie przyspieszył zagospodarowanie ziem nad Popradem i na Zamagurzu, możemy mówić o dwóch centrach kształtujących rozwój osadnictwa na tych terytoriach. Pierwsze z nich obejmowało miejscowości w dolinie rzeki Poprad, rozdzielającej to węższym, to szerszym klinem pasmo Magury Spiskiej i Gór Lewockich. Historycy przyjmują ostatnio, że w 1235 r. były tutaj tylko: Podoliniec, Gniazdo (*Hnezdne*) i Stara Lubowla (*Stará Lubovňa*)¹⁵. Ich przynależność państwowa w tym czasie budzi spory wśród badaczy. Pomijając publikacje autorów bezsprzecznie uznających zwierzchność Polski nad okręgiem podolinieckim w pierwszej połowie XIII w., na podstawie dokumentu Bolesława Wstydliviego z 1244 r.¹⁶, którego autentyczność podważył w 1968 r. Jan Beňko¹⁷, możemy mówić o kilku stanowiskach w tej sprawie. Sam Beňko odrzucił możliwość panowania polskiego nad północnym Spiszem co najmniej do lat siedemdziesiątych XIII w., gdy udokumentowana jest nad Popradem działalność Kingi¹⁸. Marek Barański stwierdził, że przed połową XIII w. Podoliniec i okolice nie miały ściśle określonej przynależności państwowej, a po 1257 r. księżna Kinga uznała się panią tych ziem i rozpoczęła ich kolonizację¹⁹. Janusz Kurtyka założył, że północny Spisz należał do Polski jeszcze w początkach XIII w. i przeszedł w ręce węgierskie w 1214 r. na mocy układu Leszka Białego z Andrzejem II²⁰. Natomiast terytorium podolinieckie było częścią posagu Kingi, który otrzymała od ojca, Beli IV, pomiędzy rokiem 1247 a 1257, w związku z zaślubinami z Bolesławem Wstydlivym. Od 1257 r. wraz z kasztelanią sądecką ziemie te tworzyły dominium księżnej²¹. Z kolei Miroslav Števík uważa, że Kinga dostała ziemie nad Popradem wraz z Sądecką w 1257 r. od męża, Bolesława Wstydliviego²². Jako ostatni do części omawianych zagadnień

¹⁵ M. Števík, *Vývoj hraníc...*, s. 161; idem, *Kiedy i od kogo...*, s. 50, w obydwu publikacjach literatura przedmiotu. Odmienny pogląd reprezentuje H. Ruciński, który twierdzi, że w 1235 r. na interesującym nas terytorium istniał tylko Podoliniec. Patrz: H. Ruciński, *Lokacje miast Nowego Targu, Nowego Sącza i Podolińca. Studium prównawcze*, „Historické štúdie”, t. 46, 2010, s. 283–284.

¹⁶ Patrz w tej sprawie M. Homza, *Prehľad názorov..., passim* oraz nowsze ustalenia: A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądecka w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961; M. Barański, *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992.

¹⁷ J. Beňko, *Problém...*, s. 314–329.

¹⁸ Idem, *Osídlenie severného Spiša*, s. 176, 181; idem, *Problém...*, s. 324 i nast.

¹⁹ M. Barański, *Dominium sądeckie...*, s. 40.

²⁰ J. Kurtyka, *Starostwo spiskie...*, s. 497 i nast.

²¹ *Ibid.*, s. 498.

²² M. Števík, *Vývoj hraníc...*, s. 164 i nast.

odniósł się Peter Labanc, uznający zwierzchność królestwa węgierskiego nad Podolińcem i okolicami w 1235 r., czyli w chwili sporu o jurysdykcję kościelną, zażegnanego na pewien czas przez nadania, które otrzymała Kinga po obydwu stronach granicy polsko-węgierskiej. Co do czasu samych nadań autor się nie wypowiedział²³.

Pomimo różnic w poglądach na temat przynależności dominium podolinieckiego w pierwszej połowie XIII w. uzasadnione wydaje się twierdzenie, że najpóźniej od 1257 r. ziemie te traktowane były jako część Sądeczyny. Stanowiły one najbardziej na południe wysuniętą część kasztelanii sądeckiej. Była to swego rodzaju wyspa, oddzielona wałem Beskidów od właściwej Sądeczyny. Na południowym skraju tej enklawy znajdował się Podoliniec. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIII w. księżna Kinga, jako „pani sądecka”, będzie jedną ze stron kształtujących stosunki własnościowe i osadnicze nad Popradem.

Drugie centrum rozwijającego się osadnictwa na Spiszu znajdowało się na Węgrzech i od doliny Hornadu postępowało stopniowo w kierunku północnym. Władcy z dynastii Arpadów kolonizowali systematycznie terytorium niezasiedlone, pograniczną puszcę, wykorzystując do tego różne rody rycerskie²⁴. Interes państwa przy okazji tych działań szedł w parze z interesem prywatnym²⁵. W 1209 r. bamberski biskup Ekbert sprzedał swoje dobra „pod śnieżnymi górami” spiskiemu prepozytowi Adolfowi i jego siostrze. W wystawionym w tej sprawie dokumencie po raz pierwszy pojawiła się nazwa „Spisz”²⁶. W tym czasie najbardziej wysuniętą na północ osadą na terytorium tej krainy były Żakowce²⁷. Niespełna trzydzieści lat później zasięki graniczne państwa biegły na linii Stražky–Bušovce²⁸. Od tego miejsca terytorium aż po Zamagurze i Dunajec stanowiło w przeważającej mierze pustkę osadniczą przez nikogo niezagospodarowaną. Z rozwoju wydarzeń w drugiej połowie XIII w. wynika, że ziemie te oraz znajdujące się na południe od Popradu ku Góróm Lewockim i na wschód od rzeki aż po potok Lubowlanka (*fluvium Lyblo*, dzisiaj *Jakubianka*) uważane były za węgierskie także przez stronę polską. Nie była to więc ziemia niczyja, o czym świadczy między innymi fakt rozdawnictwa dóbr prowadzonego na tym terytorium aktywnie przez królów węgierskich i brak przeciwdziałania w tym względzie strony polskiej. Idąc zatem za spostrzeżeniem P. Labanca, można powiedzieć, że obydwie strony respektowały bieg granicy wzdłuż głównego grzbietu Karpat²⁹. W konsekwencji może to oznaczać, że również dolina Popradu na interesującym

²³ P. Labanc, *Spišskí prepošti do roku 1405*, Trnava 2011, s. 39–40.

²⁴ S. Zachorowski, *Węgierskie...*, s. 19.

²⁵ *Ibid.*, s. 42.

²⁶ J. Beňko, *Osídlenie severného Slovenska...*, s. 142.

²⁷ *Ibid.*, s. 143; S. Zachorowski, *Węgierskie...*, s. 62.

²⁸ J. Beňko, *Osídlenie severného Slovenska...*, s. 144 i nast.

²⁹ P. Labanc, *Spišskí prepošti...*, s. 39.

nas odcinku była węgierska, przynajmniej do pewnego momentu. Przyjmując takie założenie, trzeba by jednocześnie za trafne uznać spostrzeżenia J. Kurtyki o nadaniu Kindze Podolińca, wraz z okolicami, przez jej ojca Belę IV. Podkreślamy jeszcze raz, że księżna nigdy nie prowadziła na terytoriach nad Popradem takiej akcji osadniczej, która dawałaby podstawy do konfliktu z królem węgierskim w związku z jego działaniami. Kinga ograniczyła się do nadań tylko w obrębie terytoriów, którymi rzeczywiście władała, nie wykraczając poza ich granice i tym samym uznając, że znajdowały się w obcym posiadaniu. Ponadto reforma jej włości z lat sześćdziesiątych XIII w. dotyczyła wyłącznie osad położonych we właściwej Sądeczynie³⁰, a po śmierci „pani sądeckiej” Podoliniec wraz z okolicami szybko przeszły pod zwierzchność węgierską bez większego sprzeciwu strony polskiej. Odmienne zdanie M. Števíka w omawianej sprawie nie stoi w sprzeczności z poglądami J. Kurtyki. Słowacki historyk założył bowiem, że nielogiczne byłoby, żeby Bela IV nadał córce dobra podolinieckie, a następnie, przez rozdawnictwo ziemi możliwym rodom, uszczuplałby terytorium, którym władała z jego woli; stąd wniosek o nadaniu przez Bolesława Wstydliwego. Sednem jednak jest fakt, że nie znamy dokładnie terytorialnego zasięgu dóbr Kingi, szczególnie na zachód od Podolińca. Ziemia przekazana przez Belę IV Görgeyom nie musiała naruszać granic dominium księżnej, o czym mogą świadczyć dokumenty królewskie z 1256 i 1260 r. (o tym w dalszej części wywodów), wskazujące na decydującą rolę władcy w kształtowaniu stosunków osadniczych nad Popradem, a M. Števík jedynie hipotetycznie uznał, że własność Kingi kończyła się na rzece Toporzec. Jednocześnie badacz ze Słowacji, recenzując ostatnio książkę P. Labanca, przyznał, że królom węgierscy w XIII w. często dokonywali nowych nadań, które częściowo pokrywały się swoim zasięgiem z wcześniejszymi. Jako przykład podał donację Andrzeja III z 1293 r. dla spiskiego prepozyta Jakuba³¹. To stwierdzenie stoi w sprzeczności z jego dotychczasową tezą dotyczącą okoliczności przekazania Kindze terytorium nad Popradem. Warto ponadto zauważyć, że granica pomiędzy Podolińcem a Toporcem była przez wiele stuleci niestabilizowana, zmieniając swój bieg, o czym między innymi świadczy mapa dominium podolinieckiego wykonana w 1756 r. przy okazji prac polsko-węgierskiej komisji granicznej³². Z drugiej strony, z chronologicznego przebiegu wydarzeń może wynikać, że okręg podoliniecki przed 1257 r. znajdował się w rękach Bolesława Wstydliwego i nadanie Sądeczyny żonie było odpowiedzią na nagłe przybliżenie granic węgierskich po 1256 r. Konsekwencją wypadków z tego czasu była polsko-węgierska korekta graniczna, dokonana w 1260 r. w związku z nowym

³⁰ A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyna...*, s. 33 i nast.

³¹ M. Števík, *K rozsahu donácie Ondreja III. spišskému prepoštovi na hornom Spiši v roku 1293*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, t. 6, 2011, s. 8.

³² ŠAL SL. Fond: *Mapy a plány*, č. 1, *Territorium Podolinense 1756 r.*

nadaniem Beli IV dla Görgeyów. Ponadto, właśnie rządami księcia krakowskiego na północnym Spiszu i jego działaniami można by częściowo wytłumaczyć roszczenia mieszczan podolinieckich do ziemi aż po rzekę Toporzec, wysuwany w XVII w. w stosunku do Görgeyów.

Współczesny spór o polityczną przynależność Podolińca z okolicami w pierwszym czterdziestolecu XIII w. ze względu na charakter podstawy źródłowej pozostanie zapewne czysto akademicki. Natomiast z interesującego nas punktu widzenia geografii historycznej nie ulega wątpliwości, że w połowie XIII w. pogranicze polsko-węgierskie w północnym Spiszu porastał gęsty las. Na podstawie źródeł można przypuszczać, że zalegał on na południowych stokach Magury Spiskiej, pokrywając znaczną część doliny Popradu, tak samo jak terytorium po drugiej stronie rzeki, leżące na północnych stokach Gór Lewockich. Otwartą przestrzeń stanowił obszar Podolińca, na południowy zachód od osady, sięgający prawdopodobnie w okolice ujścia Toporca do Popradu. Dokument z nadaniem Kindze kasztelanii sądeckiej nic nie mówi o granicach tej ziemi za Karpatami, wspomina jedynie, że sięga ona *usque ad metas Ungarie*³³. Przyjmując, że Podoliniec wchodził w skład nadania, ale także biorąc pod uwagę fakt słabego osadnictwa wokół, można przypuszczać, że wieś nie miała w tym czasie wytyczonych granic. Zasięg Podolińca w pierwszej połowie XIII w. wyznaczała trzebież puszczy i zagospodarowanie pod uprawę niezbędnej ziemi. Uwzględniając szesnastowieczne pretensje mieszczan podolinieckich do terytorium aż po rzekę Toporzec, nie jest wykluczone, że już w średniowieczu uznawali je za własne, opierając się na granicach naturalnych, ewentualnie na podstawie niepotwierzonego dokumentem nadania³⁴.

Od okolic miejsca, w którym Toporzec wpływał do Popradu, pograniczny las równoleżnikowo rozciągał się do zasieków węgierskich. Przy takich warunkach naturalnych w połowie XIII w. omawiany fragment granicy polsko-węgierskiej miał charakter szerokiego pasa, rubieży, którą władcy węgierscy uznawali za swoją własność. W 1256 r. Bela IV część tego lasu *ab utraque parte fluvii Poprad, inter indagines regni [...] et confinia Polonie et inter montes Scymina et Alpes Thothol* podarował za zasługi w poselstwach na Ruś i do Polski Jordanowi, synowi komeśa spiskiego Arnolda, wywodzącego się z możnej rodziny Görgey³⁵. Tym czynem władca węgierski zainicjował proces osadnictwa, które w kolejnych dziesięcioleciach za przyczyną tego rodu zbliżyło państwo węgierskie do granic Polski. Nadanie z 1256 r., jeśli doszło do jego pełnej realizacji, stworzyło na pograniczu obydwu krajów nową rzeczywistość. Rozpoczęło się trzebieenie pierwotnej puszczy i zagospodarowywanie doliny Popradu, a następnie Zamagurza. Nie zmieniło

³³ KDMłp., t. 2, nr 452.

³⁴ R. Jop, *Dokument...*, s. 74.

³⁵ *Supplementum*, nr 22; CDESI, t. 1, nr 550.

ono jednak zasadniczo charakteru granicy polsko-węgierskiej i chociaż uszczupliło pas rubieźny, to ciągle obejmowało terytorium, którym władali Węgrzy. W związku z tym dokument Beli IV opisywał bieg granicy nadania bez większej precyzji, utrudniając nam dzisiaj identyfikację poszczególnych miejsc i dając powód do różnych interpretacji zapisu źródłowego. Na jego podstawie możemy stwierdzić, że wschodni fragment granicy na interesującym nas odcinku mógł mieć dwojaki przebieg. Po pierwsze, granica mogła prowadzić wzdłuż potoku wypływającego spod szczytu Riňava (1005 m n.p.m.) i, wpadając do rzeki Toporzec, z jej biegiem wiodła do Popradu. Dyplom wymienia jako punkty orientacyjne: strumień płynący ze wzgórza położonego nad Podolińcem, który można zidentyfikować jako jeden z dopływów Toporca³⁶; samą osadę Podoliniec, przy czym dokument nic nie wspomina o jego granicach; rzekę Toporzec i rzekę Poprad. Po drugie, zapis z 1256 r. w powiązaniu z mapą z 1756 r., mówiącą o *ductus antiquus*³⁷, można odczytać w ten sposób, że granica prowadziła od wspomnianego szczytu Riňava prosto do potoku *Schlichting*, w XVIII w. leżącego na południe od Podolińca³⁸. W obydwu przypadkach nadanie Beli IV zawierało się w granicach, którą tworzyły elementy krajobrazu naturalnego, co jest charakterystyczne dla XIII w. Jednocześnie przywilej nic nie mówi o ewentualnej obecności podczas ujazdu właścicieli dóbr sąsiadujących z domeną Görgeyów, co może wskazywać, że granica miała ciągle charakter rubieży, która nie wymagała uzgodnień z sąsiadami z Podolińca.

W literaturze nie postawiono dotąd pytania, czy nadanie Beli IV z 1256 r. zostało przeprowadzone do końca. Zachował się w całej sprawie tylko dokument dla komesa Jordana (czy był jedyny?), w przeciwieństwie do trzech dyplomów, które powstały przy okazji nadania dla jego synów: Arnolda, Jana i Eliasza³⁹. Z pierwszego, datowanego na 4 października 1260 r. i nakazującego kapitule spiskiej dokonać ujazdu ich dóbr, dowiadujemy się pośrednio, że Jordan już nie żył. Musiał więc umrzeć jeszcze w 1256 r., a jeśli później, to na pewno przed 4 października 1260 r.⁴⁰ W związku z tym zasadne wydaje się przypuszczenie, że nie zdążył przedsięwziąć poważniejszych kroków związanych z przejęciem we władanie dóbr nad Popradem. Z pewnością nie została też podjęta tam żadna akcja osadnicza. Ponowne nadanie Beli IV, tym razem na rzecz Arnolda, Jana i Eliasza, synów komesa, może potwierdzać przedstawioną hipotezę. Zwróćmy uwagę, że

³⁶ *Ibid.*

³⁷ ŠAL SL. Fond: *Mapy a plány*, č. 1, *Territorium Podolinense 1756 r.*

³⁸ *Ibid.*

³⁹ CDESI, t. 2, nr 657, 662, 665.

⁴⁰ Wydawca dokumentu Beli IV dla komesa Jordana datuje jego powstanie na październik tego roku (CDESI, t. 2, s. 382), chociaż brak do tego wyraźnych podstaw. W dacie dyplomu odnotowano, że został wystawiony w 21. roku panowania króla węgierskiego. Bela IV koronował się 25 września 1235 r., więc 21. rok jego panowania upłynął 24 września 1256 r. Dokument powstał pomiędzy 1 stycznia a 24 września 1256 r.

król węgierski w 1260 r. dał im terytorium *de facto* nowe, w większości o zmienionych granicach w porównaniu z 1256 r., ale zawierające w sobie także część dóbr Jordana⁴¹. Trudno w związku z tym mówić jedynie o poszerzeniu wcześniejszego nadania, była to raczej nowa koncepcja Beli IV na ułożenie stosunków własnościowych na pograniczu z Polską. Niewątpliwie wpływ na królewską decyzję dotyczącą zasięgu terytorialnego dóbr oddanych Görgeyom miał fakt posiadania przez Kingę Podolińca z okręgiem.

Z dokumentu wystawionego przez kapitułę spiską 3 listopada 1260 r., która na polecenie króla dokonała ujazdu dóbr synów komesa Jordana, wynika, że granica wiodła od góry nazwanej *Jawore*, którą na podstawie późniejszych i bardziej dokładnych przekazów można zidentyfikować ze wspomnianym już szczytem Riňava ewentualnie jego okolicami, następnie schodziła do pewnej kamiennej góry (*altum lapidem*) i stąd prowadziła wprost do miejsca, gdzie Toporzec wpadał do Popradu⁴². Biegu tej granicy nie umieszczono na mapie z 1756 r. W omawianym dyplomie, w przeciwieństwie do wystawionego w 1256 r., mówi się o udziale sąsiedztwa (*commetaneis*) w ujeździe. Chodzi prawdopodobnie o sąsiadów z okręgu podolinieckiego, bowiem wokół innych granic nadania zalegały jeszcze pustki osadnicze. To wskazuje, że doszło do zbliżenia, być może nawet zetknięcia się terytorium dóbr Görgeyów z terytorium Podolińca, co wymagało porozumienia stron w sprawie biegu granicy na odcinku od „kamiennej góry” do ujścia Toporca, gdzie nie wyznaczała jej już rzeka, jak było to wcześniej. Niemniej na początku lat sześćdziesiątych XIII w. omawiany fragment granicy ciągle przypominał pas rubieźny, choćby z tego powodu, że po jego zachodniej stronie nie było jeszcze żadnych osad, a pierwotny las zalegał prawdopodobnie na wschód od rzeki Toporzec, sięgając po skraj królewskiego nadania. Także obszar Podolińca nie był jeszcze precyzyjnie wyznaczony. Do ustabilizowania biegu granicy było więc daleko, tak jak do tego, by przybrała ona charakter liniowy, nawet jeśli wskazywałaby na to treść dokumentu Beli IV, podkreślając jej ciągłość. W związku z powyższym nie wiemy także, czy w 1260 r. pojawiły się pierwsze znaki graniczne wyznaczające zasięg własności Arnolda, Jana i Eliasza. Dokumenty wystawione w tym roku nie wspominają o nich, jednak sama instytucja ujazdu, do którego w tym przypadku doszło, zakłada ich wykonanie. Źródła przynoszą jednak przesłanki temu przeczące. Z delimitacji przeprowadzonej w 1330 r. przez komesa Wilhelma Drougheta wynika, że podczas obchodzenia granic wznoszono nowe kopce graniczne i odnawiano stare⁴³. W drugim przypadku były to być może kopce powstałe przy okazji nadania w 1260 r., ale niewykluczone jest także, a nawet bardziej prawdopodobne, że usypano je później, wraz z rozwojem

⁴¹ M. Števík, *Kiedy i od kogo Kinga uzyskała Podoliniec z okolicami*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, t. 4, 2009, s. 51, 53.

⁴² CDESI, t. 2, nr 662.

⁴³ ŠAL SL, MMP, nr 124.

osadnictwa na ziemi Görgeyów. Bez względu na czas ich powstania w 1330 r. na odcinku od góry *Jawore* do „kamiennej góry” (*altum lapidem*) nie odnotowano istnienia żadnych znaków granicznych. Był ich zresztą pozbawiony dłuższy w tej części fragment granicy, począwszy od niezidentyfikowanego miejsca na północnym stoku Magury Spiskiej (przy dzisiejszym potoku *Šoltysa?*), gdzie stał jeden kopiec, aż po dwa kolejne, posadowione na szczycie góry *Steinroth* (dzisiaj Homôl'ka), znajdującej się na stoku południowym⁴⁴. Możemy w związku z tym przyjąć, że w 1260 r. na granicy pomiędzy dobrami Görgeyów a Podolińcem nie wykonano żadnych znaków granicznych, co sprawiło, że granica była w tym miejscu płynna i niestabilizowana. Taką interpretację potwierdzałby fakt oparcia nadania z 1260 r. na większości odcinków o rzeki i inne elementy krajobrazu naturalnego, a także dosyć ogólnikowy opis jej biegu, zawarty w dyplomie króla Beli IV. Omówiona sytuacja znajdzie swoje reperkusje w XVI w., będąc jedną z przyczyn konfliktu granicznego pomiędzy Podolińcem a wsią Toporzec. Wbrew powyższemu na mapie z 1756 r., na zachód od szczytu *Jawore*, gdzie zaczynała się granica pomiędzy osadami, zaznaczono dwa kopce⁴⁵. W XIV w. znaków tych z pewnością nie było w tym miejscu.

Po roku 1260 na terytorium północnego Spiszu doszło do istotnych zmian. Przede wszystkim w latach siedemdziesiątych XIII w. księżna Kinga lokowała na prawie niemieckim Podoliniec⁴⁶. Ważnym skutkiem tego posunięcia w kontekście naszych rozważań było wyznaczenie granic miasta. Mówi o nich po raz pierwszy dokument księżnej dla podolinieckiego wójta Henryka z 1288 r., opisując oddane mu terytorium, na którym w późniejszych latach powstały Vyšné Ružbachy⁴⁷. Z kolei treść dyplomu Kingi wystawionego rok później przy okazji potwierdzenia wójtostwa Henryka wskazuje, że granice Podolińca nie były jeszcze ostatecznie zakreślone⁴⁸. Czy był to stan faktyczny, czy przywilej powtarzał jedynie postanowienia wcześniejszego dokumentu, który spłonął, to kwestia w tym miejscu drugorzędna. Dla nas ważne jest, że jego treść rejestruje proces stanowienia granic osad, które rozwinęły się w dominium Kingi, a znajdując się w bezpośrednim sąsiedztwie własności Görgeyów, miały także wpływ na ukształtowanie się zasięgu terytoriów wsi powstałych w ich domenie. Stopień rozwoju osadnictwa w dobrach nadanych synom komesa Jordana dokumentuje wspomniana już delimitacja Wilhelma Drougheta z 1330 r. Dowiadujemy się z niej o istnieniu dziewięciu osad znajdujących się na zboczach Magury Spiskiej i nad Popradem. Były to przede wszystkim dwa Toporce (*Kistopporcz*, *Nagi Topporz*), a ponadto: Holumnica

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ ŠAL SL. Fond: *Mapy a plány*, č. 1, *Territorium Podolinense 1756 r.*

⁴⁶ H. Ruciński, *Lokacje miast...*, s. 286.

⁴⁷ *Dokumenty polskie z archiwów dawnego Królestwa Węgier*, t. 1, wyd. S. Sroka, Kraków 1998, nr 2 (dalej: Sroka).

⁴⁸ *Ibid.*, nr 3.

i Lomnička (*Nagi Lompnica, Kislompnica*), Beleš (*Belus*), Svätý Juraj (*Szenth Györgi*), Lechnica (*Seinuald*), *Richvaldt* i Svätá Margarita (*Szenth Margarita*)⁴⁹. Czas powstania Toporca, a właściwie dwóch wsi posiadających to miano, nie został dotąd precyzyjnie określony, budząc kontrowersje wśród polskich i słowackich historyków⁵⁰. W opisie granic nadania Kingi dla wójta Henryka z 1288 r. nie wspomniano o osadach⁵¹. Pierwsza o nich wzmianka pochodzi z 1297 r.⁵². Mówiąc o terytorium *Meldur* (Podhorany), dokument wymienia *populorum de antiqua Toprich* i *de noua Toprich*⁵³. Wynika z tego, że obydwie Toporce powstały po 1288 r., a przed 1297 r.⁵⁴, przy czym Nowy Toporzec bliżej późniejszej daty. Świadczy o tym informacja o ludziach z Podhoran wycinających las w jego granicach (*deinde descendit versus aquilonem ad metas populorum de noua Toprich, in quantum per eosdem de Meldur est sylva secta*)⁵⁵. Według ustaleń M. Števíka Nowy Toporzec położony był w środkowym biegu potoku o tej samej nazwie i można go identyfikować z dzisiejszym Toporcem, a Stary Toporzec znajdował się u ujścia potoku do Popradu⁵⁶. Nie przesądzając w tej sprawie ostatecznie, warto zwrócić uwagę na kilka faktów, które być może dadzą podstawę do zmiany poglądów na lokalizację obydwu osad. Przyjmując za słowackim historykiem, że *mons Schurbergh* z delimitacji Podhoran z 1297 r. to Vojnianska hora⁵⁷, stwierdzimy jednocześnie, że granica tej osady biegła w kierunku północnym, od góry dochodząc do granic *populorum de noua Toprich*. Vojnianska hora leży na wysokości obecnego Toporca, więc obydwie fakty zdają się wykluczać możliwość położenia Nowego Toporca na miejscu dzisiejszego. W związku z tym trzeba przyjąć, że opisane granice znajdowały się w okolicach potoku Hajnik, a Nowy Toporzec zlokalizowany był na północ od nich. Inne położenie wykluczał dodatkowo fakt, że granica Podhoran wiodła następnie na wschód *ad metas populorum de antiqua Toprich* i dalej na południe, więc całe terytorium od Vojnińskiej hory po rzekę Toporzec należało do Podhoran i Starego Toporca. Jeden z fragmentów delimitacji z 1330 r. informuje o tym, że *meta [...] ascendit ad latus cuiusdam lapidei*

⁴⁹ ŠAL SL, MMP, nr 124.

⁵⁰ S. Zachorowski, *Węgierskie...*, s. 42; J. Beňko, *Osídlenie severného Spiša...*, s. 168 i nast.; M. Števík, *Vývoj hraníc...*, s. 166, szczególnie przyp. 36; *Historia Scepusii*, s. 180–182; R. Jop, *Dokument...*, s. 72 i nast.

⁵¹ Sroka, nr 2.

⁵² J. Beňko, *Osídlenie severného Spiša...*, s. 168.

⁵³ *Supplementum*, nr 93.

⁵⁴ Por.: S. Zachorowski, *Węgierskie...*, s. 42.

⁵⁵ *Supplementum*, nr 93.

⁵⁶ M. Števík, *Najstaršie mapové zobrazenie horného Spiša*, „Z minulosti Spiša“, R. VII–VIII, 1999/2000, s. 44–45; idem, *Pustnutie a zánik písomne doložených sídiel v stredoveku a začiatkom novoveku na hornom Spiši (povodie Popradu a Dunajca)*, [w:] *Spiš v 12. a 13. storočí*, red. M. Števík, Stará Ľubovňa 2011, s. 129–130.

⁵⁷ M. Števík, *Najstaršie mapové...*, s. 44.

*montis, qui mons situs est inter villas Toporc et Lechnicz*⁵⁸. M. Števík wykorzystał go na poparcie swojej tezy, chociaż przekaz nie określa bliżej, o który Toporec chodzi. Na mapie z 1756 r. zaznaczona została także tylko jedna osada o tej nazwie, w miejscu dzisiejszej. W związku z powyższym warto może jeszcze raz zweryfikować spostrzeżenia V. Šmilauera⁵⁹ i J. Beňko⁶⁰ w omawianej sprawie?

Szybki rozwój osadnictwa w dobrach potomków komesa Jordana sprzyjał podjęciu działań zmierzających do ustalenia zasięgu ich dziedzictwa. Złożyła się na to także sytuacja polityczna z pierwszej ćwierci XIV w., związana z walkami o tron węgierski, która przełożyła się bezpośrednio na stosunki własnościowe nad Popradem⁶¹. Delimitacja wykonana przez Wilhelma Drougheta w 1330 r. szczegółowo określa bieg wschodniej granicy ich dóbr, także na odcinku z Podolińcem⁶². Ten fragment rozpoczynał się na górze *Jawore*. Mając na uwadze dalszy kierunek granicy, ów szczyt należałoby zidentyfikować jako zachodnie zbocze Riňavy (1005 m n.p.m.), mniej więcej na wysokości 948 m n.p.m. Taką interpretację potwierdza mapa z 1756 r. *Ductus Willermianus* wiedzie spod Riňavy, z miejsca zaznaczonego literą F⁶³. Stąd granica biegła ku potokowi zwanemu *Lechnicz* (Lechnický potok), przecinała go i, prowadząc na południe, dochodziła do kamiennej góry (*lapidei montis*), znajdującej się pomiędzy wsią Toporec i *Lechnicz* (na współczesnej mapie miejsce zwane Skalka?). Dalej wiodąc przez górę *Szteynroth* i *Podolincz*, przez niewielką przestrzeń (*parvum spatium*) i w kierunku zachodnim przez pola uprawne (*terras arabiles*), wchodziła na górę *Hümelsbergh*. Następnie, schodząc z *Hümelsbergh* i zahaczając o źródło na jej zboczu, wiodła aż do Popradu. Tutaj kończyła się delimitacja Toporca z Podolińcem.

Rekonstrukcji biegu granicy opisanej w 1330 r. dokonał M. Števík. Badacz ten utożsamiał *Szteynroth* z dzisiejszą Homôľką (865 m n.p.m.), *Podolincz* z Mamrichem (780 m n.p.m.), a *Hümelsbergh* ze szczytem Osí vrch (684 m n.p.m.)⁶⁴. W pierwszym przypadku identyfikacja wydaje się poprawna. Odnośnie do drugiego szczytu istnieje trudność związana z tym, że opis kolejnej delimitacji pomiędzy osadami powstały w 1580 r. nie wspomina o górze *Podolincz*, za to mówi o źródle rzeki *Podolenczka* (*usque ad scaturginem Podolenczka*), położonym na południe od szczytu *Szteynroth*⁶⁵. Różnice w treści dokumentów mogą oznaczać, że albo w XVI w. granica wiodła inaczej niż w 1330 r. i są to dwa miejsca, albo

⁵⁸ ŠAL SL, MMP, nr 124.

⁵⁹ V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska*, Praha 1932, s. 277.

⁶⁰ J. Beňko, *Osídlenie severného Spiša...*, s. 168 i nast.

⁶¹ J. Kurtyka, *Starostwo spiskie...*, s. 499–505.

⁶² ŠAL SL, MMP, nr 124.

⁶³ ŠAL SL. Fond: *Mapy a plány*, č. 1, *Territorium Podolinense 1756 r.*

⁶⁴ M. Števík, *Vývoj hraníc...*, s. 167.

⁶⁵ ŠAL SL, MMP, nr 91, *List Jana Rubera z Pixendorfu*, s. 66.

jest to wynik innej perspektywy spojrzenia i jej zorientowania. W szesnastowiecznym dyplomie granica biegła przez szczyt *Podolincz*, niższy od góry *Szteynroth*, następnie, schodząc z niego, kierowała się na zachód i dalej na południe. W XVI stuleciu granica, zstępując ze szczytu *Szteynroth*, biegła do źródła potoku *Podolenczka*. Wydaje się zatem, że w obydwu dokumentach chodzi o górę Mamrich, choć inaczej opisaną. Należy raczej wykluczyć zmianę biegu granicy na omawianym odcinku pomiędzy rokiem 1330 a 1580, skoro inne jej fragmenty miały identyczny przebieg. Również szczyt *Hümelsbergh*, ostatni z wymienionych w delimitacji z 1330 r., M. Števík słusznie utożsamiał ze wzgórzem Osí vrch. Przemawia za tym jego położenie nad rozstajem dróg, które według delimitacji z 1580 r. i mapy z 1756 r. prowadziły do Holumnicy (*Miska Lomnicza*) oraz Kieżmarku (*Kieysmark*)⁶⁶. Jednocześnie, mówiąc o mapie w kontekście dokumentu Wilhelma Drougheta, należy podać w wątpliwość zaznaczony na niej bieg granicy od góry *Jawore* po „kamienną górę”. Osiemnastowieczni kartografowie uznali, że pokrywa się on z duktem znanym z dokumentu Bolesława Wstydlivego z 1244 r., odbiegającym od ustaleń komisji ruberowskiej. Zauważmy także, że na niedatowanym odpisie jej postanowień, sporządzonym być może dla komisji Barkocsyego, na marginesie znajduje się dopisek następującej treści: *Haec est differentia reambulationis Comissionis Regnorum contra reambulationem Wilhelmianam ab Lechnicz ad montem Steynroth*⁶⁷. Obydwa przykłady przeczą zdarzeniom, ponieważ dokument z 1330 r. miał być dowodem Görgeyów, wskazującym, że roszczenia mieszczan podolinieckich do ziemi po rzekę Toporzec są bezpodstawne. Zdaje się więc, że mapa z 1756 r. nie jest precyzyjna.

Opis rozgraniczenia zawarty w dokumencie z 1330 r. wskazuje, że wschodnia granica dóbr Görgeyów miała identyczny przebieg jak w roku 1260. Jednocześnie można stwierdzić, że w tym czasie wsie Görgeyów bezpośrednio sąsiadowały z terytorium Podolińca. Zetknięcie się dóbr będących własnością szlachty i gminy miejskiej nadało rozdzielającej je granicy charakter liniowy. Z jednej strony, wpływ na to miało ograniczenie obszaru Podolińca, a z drugiej trzebież lasu oddanego Görgeyom pod osadnictwo i jego zbliżenie się do miasta. Tę specyfikę podkreślały znaki graniczne. Były to ziemne kopce (*meta terrea*) ustawione po dwa (*duas terras metas*) w kilku miejscach biegu granicy. Najpierw, na południe od szczytu *Jawore*, wzniesiono je na Homólce, następnie poniżej góry Mamrich. Kolejne kopce postawiono wśród pól uprawnych i łąk ciągnących się na zachód i południe od szczytu Mamrich, ostatnie usypano na *Hümelsbergh*⁶⁸. Łącznie wystawiono pięć par kopców na odcinku liczącym w linii prostej niewiele ponad 4,5 km, przy czym większość z nich znajdowała się w terenie otwartym.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 67; ŠAL SL. Fond: *Mapy a plány*, č. 1, *Territorium Podolinense 1756 r.*

⁶⁷ ŠAL SL. Fond: *Mapy a plány*, č. 1, *Territorium Podolinense 1756 r.*

⁶⁸ ŠAL SL, MMP, nr 124.

Fakt stawiania znaków granicznych w 1330 r. wskazuje, jak bardzo zmienił się krajobraz pogranicza Podolińca z Toporcem na przestrzeni niespełna osiemdziesięciu lat, chociaż w przypadku wsi Toporzec proces osadnictwa był o wiele krótszy. Pamiętajmy, że jeszcze w 1297 r. trzebiono puszcę pod Nowy Toporzec. Wycięcie lasu na północ od rzeki Poprad w górę rzeki Toporzec i zagospodarowanie ziemi spowodowało konieczność zastosowania nowej formy wyznaczników granicy, jaką były kopce. Powstała w ten sposób granica liniowa w miarę precyzyjnie rozdzielała terytoria obydwu osad. Nie było tak jednak na jej całej długości. Północny odcinek, biegnący zboczem Magury Spiskiej, miał ciągle, jak w 1260 r., charakter rubieży porośniętej lasem. Była to *terra ignorata*, gdzie granica była umowna, zorientowana wedle potoku górskiego i dwóch szczytów, przy czym położenie jednego z nich, dla uniknięcia pomyłki i właściwego rozpoznania, odniesiono dodatkowo do pobliskich miejscowości (Lechnica i Toporzec). Znaków granicznych na tym odcinku w 1330 r. nie ustawiono. Niemniej bieg granicy od grzbietu Magury Spiskiej po Poprad ustabilizował się, będąc podstawą kolejnych delimitacji.

Spór, który rozgorzał w ostatnim ćwierćwieczu XVI stulecia pomiędzy Podolińcem a Toporcem, miał swoje podłoże w nieuregulowanych stosunkach granicznych. Dotyczył w głównej mierze odcinka od góry *Jawore* po „kamienią górę”, czyli terytorium, które w 1330 r. nie zostało precyzyjnie rozdzielone, co spowodowało, że obydwie strony rościły sobie do niego pretensje, oskarżając się wzajemnie o przywłaszczenie⁶⁹. Komisja polsko-węgierska powołana w 1580 r. pod przewodnictwem Jana Rubera z Pixendorfu do rozstrzygnięcia konfliktu dokonała rozgraniczenia zgodnie z postanowieniami delimitacji Wilhelma Drougheta z 1330 r. W celu uniknięcia dalszych nieporozumień komisarze oznaczyli szczegółowo przede wszystkim sporny odcinek granicy, a ponadto jej fragment od „kamiennej góry” po rzekę Poprad. O znaczeniu, które obydwie strony przywiązywały do właściwego rozgraniczenia, oraz pośrednio o wartości posiadanej ziemi świadczy zarówno bardzo szczegółowy opis delimitacji, jak i liczba wykonanych w terenie znaków granicznych. Przypomnijmy, że w 1330 r. było ich 10 (kopce). W 1580 r. na tym samym odcinku postawiono 53 znaki.

W 1580 r. interesujący nas fragment granicy rozpoczynał się na górze *Jawore*, gdzie zbiegały się terytoria trzech miejscowości: Lipnika, Toporca i Podolińca⁷⁰. Dwa pierwsze kopce, z których jeden oznaczał dobra Podolińca, drugi Toporca, postawiono w niewielkiej odległości od szczytu, na południowym zboczu góry. Osiemnaście kolejnych kopców wzniesiono po jednym, aż po najwyższy punkt „kamiennej góry”. Stawiano je zarówno przy charakterystycznych obiektach, np. przy potoku *Lechnicz* i *Kolungh* oraz przy starej ścieżce (*semitum antiquam*), jak

⁶⁹ ŠAL SL, MMP, nr 58, nr 86.

⁷⁰ ŠAL SL, MMP, nr 91, *List Jana Rubera z Pixendorfu*, s. 64.

i na zboczach następujących po sobie wniesień i w dolinach. Ten odcinek granicy u schyłku XVI w. ciągle jeszcze porośnięty był lasem, niekiedy nawet gęstym, zalegającym aż po „kamienną górę”, ale jednocześnie rozpoznany i użytkowany przez miejscową ludność, o czym świadczą nazwy terenowe i istnienie wspomnianej wyżej ścieżki. Z punktu widzenia skonfliktowanych stron newralgicznym miejscem była „kamienna góra”. Tutaj kończył się fragment granicy, który toczył się spór. Z treści delimitacji wynika, że jeszcze przed 1580 r. oznaczono ją w sposób szczególny, ryjąc w skale znak krzyża. Czas jego powstania jest nieznanym, można jednak przypuszczać, że twórcom przyświecał cel wskazania początku granicy pomiędzy Podolińcem i Toporcem biegnącej dalej w kierunku południowym, do tego miejsca nieoznaczonej wyraźnie podczas wcześniejszych rozgraniczeń. W trakcie szesnastowiecznej delimitacji do istniejącego znaku dodano nowy, ustawiając pojedynczy kamień z wyrytym krzyżem. Tak więc w 1580 r. na odcinku pomiędzy szczytem *Jawore* a „kamienną górą”, liczącym w linii prostej ok. 2,5 km, ustawiono 20 kopców i wykuto w kamieniu dwa krzyże. Matematycznie daje to średnią 125 m odległości pomiędzy kopcami, co tylko nieznacznie odbiega od wartości, o których mówią piętnasto- i szesnastowieczne źródła dotyczące kotliny zwoleńskiej (60–70 m)⁷¹ czy też Dolnego Śląska.

Drugi fragment granicy, od „kamiennej góry” do rzeki Poprad, liczący w linii prostej ok. 5 km, oznaczono 31 kopcami. Był to teren na różne sposoby zagospodarowany przez mieszkańców Podolińca i Toporca. Kopce wznoszono na dwa sposoby: po kilka przy sobie na szczytach wniesień oraz po jednym przy strumieniach, na polach i łąkach, przy drogach oraz w tak charakterystycznym miejscu, jak kopalnia, w której mieszkańcy Toporca wydobywali glinę (*et deinde non longe a fodina ubi Toporcenseslimum sive argillam fodiunt, ubi 42 meta terrea*)⁷². Ostatni kopiec oznaczający granicę pomiędzy Podolińcem a Toporcem został usypany nad Popradem, na jego lewym brzegu, na południe od rozstaju dróg do Kieżmarku i Holumnicy⁷³. Sposób ustawienia kopców granicznych oraz ich duża liczba sprawiała, że znaki były dobrze widoczne. Tworzyły sekwencję, dzięki której obserwator postrzegał granicę jako linię ciągłą, wyraźnie oznaczoną i w związku z tym rodzącą określone konotacje. Otwarty i pofałdowany teren temu sprzyjał; z jednego zbocza góry widoczna była zarówno dolina, jak i kolejne zbocze.

Spostrzeżenia te po części potwierdza mapa wykonana w 1756 r. przy okazji prac kolejnej komisji (tzw. Barkoczyowska) do rozstrzygnięcia sporu granicznego pomiędzy Podolińcem a Toporcem. Zaznaczono na niej elementy tworzące

⁷¹ P. Maliniak, *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*, Banská Bystrica 2009, s. 113; C. Buško, *Średniowieczne kamienie graniczne z okolic Wlenia, woj. jeleniogórskie*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Archeologiczne”, t. 20, Wrocław 1991, s. 98, 104.

⁷² ŠAL SL, MMP, nr 91, List Jana Rubera z Pixendorfu, s. 67.

⁷³ *Ibid.*

topografię granicy oraz te, które były szczególnie istotne w kontekście zmian jej biegu na przestrzeni wieków. W pierwszym przypadku chodzi o kopce graniczne, tzw. węgelniki, stawiane na styku granic kilku posiadłości, oraz o te, które sypano w miejscu zmiany kierunku granicy. Mapa nie jest jednak dokładna, jeśli chodzi o odzwierciedlenie wszystkich elementów tworzących granicę. W kontekście dokumentu Wilhelma Drougheta należy podać w wątpliwość zaznaczony na niej bieg od góry *Jawore* po „kamienną górę”. Osiemnastowieczni kartografowie uznali, że pokrywa się on z duktem znanym z dokumentu Bolesława Wstydlivego z 1244 r., co jest nieprawdą.

Dokumenty wystawiane dla Podolinca i Toporca przez władców polskich i węgierskich, począwszy od XIII w. aż po koniec „zastawu spiskiego”, to doskonałe źródła do badania dziejów obydwu osad. Na ich podstawie możemy także odtworzyć proces powstawania granicy. Opisany przypadek to typowy przykład zmian związanych z jej przekształceniami od szerokiego pasa, formalnie będącego ziemią niczyją, do granicy liniowej. Czynnikiem, które do tego doprowadziły, były przede wszystkim przemiany w stosunkach osadniczych. Zagospodarowywanie pustek spowodowało nie tylko stopniowe zbliżanie dóbr, w naszym przypadku także państw, znajdujących się w posiadaniu/władaniu dwóch stron, ale wymogło także zastosowanie coraz bardziej precyzyjnych sposobów oznaczania biegu granicy, dzięki czemu na przestrzeni wieków zmieniała ona swój charakter.

DELIMITATIONS BETWEEN PODOLINIEC AND TOPORZEC IN 13TH-18TH CENTURIES. FROM THE HISTORY OF SHAPING THE LINEAR BORDER OF SPIŚ

The shaping of the Polish-Hungarian border in the 13th century and the changes in its character in the later periods can be observed on a micro scale with the examples of two settlements: Podoliniec, which in the earlier medieval period belonged in turns to both countries, only to become a part of Treaty of Lubowla (“zastaw spiski”) in 1412, and Toporzec, a village belonging to the Hungarian family of Görgey. The borderline section had a particular meaning. It divided the territories of two owners, but was also a border for the influences' outreach of Poland on the one hand and Hungary on the other hand.

Preserved in the sources descriptions of delimitations made between the settlements between the 13th and the 18th century, from a perspective of historical geography and legislative archaeology we are interested in, bring information about a process of transforming the border from a wide strip of a frontier to a linear border and about the development of means for its indicating. In the first half of the 13th century the Polish-Hungarian borderland at a strip between Podoliniec and Toporzec was a poorly populated and covered with forest territory. In these circumstances the border had an agreed-on nature, consisting of a strip of wilderness stretching on its both sides. The development of settlements in the second half of the 13th and in the 14th centuries as well as the thinning of wilderness, actively pursued by the Hungarian side, caused a necessity for outlining the course of the border, at first based on the elements of a natural landscape and together with the emerging settlements, using the border landmarks, mainly in the shape of mounds. The increasing precision in marking the

border and the management of previous wilderness led to the meeting of territories of the settlements we are interested in and, subsequently, to the creating of a linear border between them. Despite that, in the period when Podoliniec belonged to “zastaw spiski”, the conflicts broke out on the border with a neighbouring Toporzec. Its foundation was a territory south of the peaks of the Magura Spiska, covered by woods and where the border had an agreed-on character and imprecisely marked.